

УДК 32.001:165.75

**ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ НАРАТИВІВ ЖАНА-ФРАНСУА ЛІОТАРА У
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ****Євген Гірін**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: girin114@gmail.com*

Проаналізовано теоретичні положення поняття «нарративу» у працях Жана-Франсуа Ліотара. Дана концепція розглянута у її соціально-політичному прояві на прикладі сучасної України.

Ключові слова: нарратив, дискурс.

В уяві сучасної людини знання завжди постає як категорія, цілком ототожнена з наукою, або з пізнанням, як поняттям, що позначає сукупність когнітивних властивостей людини. Втім варто пам'ятати, що знання за своє суттю не обмежується лише функцією продукування денотативних визначень, спрямованих вказувати на предмети та описувати їх якісні характеристики, а й може слугувати джерелом легітимації, створюючи критерії компетентності для оцінки досягнутих результатів.

За таких обставин важливо розуміти, що абстрактне на перший погляд поняття, набуває важливого значення у своєму політико-соціальному прояві, слугуючи способом донесення певного знання до широких мас, або тлумачення критичних суспільних подій через призму міфологізованих сюжетів.

Дана проблема постає як ніколи актуальною, враховуючи як багато молодих держав, що лиш віднедавна, з точки зору історії, стали на шлях розбудови власних політичних режимів потребують використання нарративного знання для створення певних «розповідей» для легітимації проблемних суспільних явищ, створення ціннісних координат для уможливлення подальшого оцінювання цих явищ

Наразі, саме політико-соціальний вимір існування нарративів є менш дослідженим, тому являє собою перспективний об'єкт для фахових досліджень. Особливо нагальною дана тематика досліджень є або для країн, що переживають складні соціально-політичні етапи свого розвитку, або ж, як вище зазначалося, для країн з «молодими» демократичними режимами.

У даному розрізі однією з найважливіших наукових праць, що досліджує сутність нарративу, як форми наукового знання, виступає праця відомого французького філософа-постмодерніста Жана Франсуа Ліотара «Стан посмодерну», де науковець зробив спробу аналізувати та охарактеризувати даний феномен.

У своїй праці французький вчений виводить нарратив, як специфічну форму вжитку знання у побуті, визначає його структуру та типи. Перш за все, Жан Ліотар чітко розділяв існування паралельно двох основних типів легітимізуючих розповідей: перший акцентує увагу на аспектах політичного характеру, другий – на аспектах з філософським підґрунтям. Як писав сам Ж.-Ф. Ліотар: «Перший має за суб'єкт людство як героя свободи... Розгляд іншого виду легітимізуючої розповіді - зв'язку між наукою, нацією і

державою - дає зовсім іншу картину» [1]. Втім, не варто виключати можливості поступової трансформації одного типу наративу у інший, коли з бігом часу смислове навантаження та суть «розповіді» видозмінюється відповідно до актуальних в суспільстві тенденцій. При чому це може мати як незначний характер (коли змінюються лише деякі деталі), так і позначитися на «моралі» розповіді в цілому (як це скажімо відбувалося з історичними уявленнями щодо колонізації Нового Світу – Старим).

Вчений надав ґрунтовного визначення наративному знанню, та наративу взагалі – як можливій формі знання, яка має глибоке історичне коріння та традицію. «Можна помітити, що всі спостерігачі, яким би не був сценарій, пропонований ними для того, щоб драматизувати і осмислити розбіжність між цим звичайним станом знання і тим станом, якого воно досягає в епоху розквіту наук, сходяться на думці, що в формуванні традиційного знання переважає наративна форма» [1]. Тобто можна говорити про наративну форму, як одну з найстарших форм знання, певний механізм донесення інформації до свідомості людини у спрощеній та, певним чином, драматизованій формі.

Положення викладені в даній роботі й досі залишаються актуальними для аналізу наративів, втім необхідно детально розглянути прояв подібних «розповідей» саме у політико-соціальному розрізі, де у повній мірі можна спостерігати поступове розростання подібного «міфу» та його поступове укорінення у загальному національно-історичному наративі певного народу.

Ефективність подібних наративів часто ігнорується, втім важко заперечувати факт існування великої кількості сучасних «міфів», які становлять важливу частину національних ідей у ряді країн, або формують історичний їх історичний наратив. «Американська мрія» та самопрезентація США як «землі свободи», «міф про Масаду», як приклад героїчності єврейського народу – це лише найвідоміші приклади використання наративу в сучасності, з метою створення певного ідеалу, котрий слугує мірилом багатьох соціальних та політичних цінностей у вказаних країнах.

Предметом підвищеного інтересу у даному випадку слугує думка: «А чи може сформуватися подібний гранд-наратив за сприяння політико-соціальних еліт?», або, якщо піти далі, «Чи може подібний наратив бути штучно створеним, за сприяння політичних та соціальних акторів?».

Чи можемо ми говорити про наративні «розповіді», які виникають на шляху розвитку людства в цілому, та окремих держав зокрема, не лише як про об'єктивну реальність, яка впливає з людської природи, а ще й як про важіль впливу на широкі маси. Чи може наратив поставати певним механізмом, призначеним намертво закріплювати у свідомості людей status quo?

Звісно невмотивованим є твердження про зацікавленість окремих політичних акторів у створенні подібної «розповіді», виходячи вже з того положення, що вона («розповідь») має бути достатньо органічною, щоб бути акцептованою конкретно взятим суспільством, народом, нацією тощо. Проте можна з певною долею вірогідності стверджувати, що на певному етапі політичним та соціальним елітам вигідно створити дещо прикрашений варіант реальності, косметично видозмінений та декорований, щоб в повній мірі відповідати певній ідеї, в ньому закладеній.

Необхідно знову повернутися до роботи Жана Лютара, щоб уточнити ціль існування подібного наративу, а вона, згідно з автором, наступна: «Перш за все, народні історії самі розповідають про те, що можна назвати позитивними або негативними утвореннями (Bildungen), тобто успіхами або невдачами, які вінчають героїв і або дають свою легітимність громадським інститутам (функція міфів), або пропонують позитивні

або негативні моделі (щасливі або нещасні герої) інтеграції у встановлені інститути (легенди, казки). Таким чином, оповідання дозволяють, з одного боку, визначити критерії компетентності, властиві суспільству, в якому вони розповідаються, а з іншого - оцінити, завдяки чим критеріям, результати, які в ньому досягаються або можуть бути досягнуті» [1].

Тобто мова ведеться про такий наратив, який міг би змусити людей позитивно ставитися, або принаймні прийняти, певну дійсність, а якщо дивитися на проблему з соціальної точки зору – то такою дійсністю буде виступати певне явище, за котрим слідувала череда наслідків, яку такий наратив і покликаний укорінити у свідомості певного кола суб'єктів.

Актуальним прикладом даного твердження може слугувати ситуація, що склалася на території України, внаслідок революційних подій зими 2013-2014го року. Масові заворушення, що поступово переросли у повномасштабну революцію та призвели до повалення тогочасної влади – є ідеальною «пісочницею» для вибудовування наративу вказаного раніше типу.

На прикладі діяльності численних спільнот, ми можемо прослідкувати спробу створення сучасного гранд-наративу для українського суспільства – ідеї про боротьбу проти кривди та несправедливості, які увінчалася успіхом. Реальний історичний контекст в певній мірі поступається місцем міфологізованій реальності, де кожен суб'єкт з боку переможців виступає ідеалізованою, героїчною особистістю, котра покликана повністю затьмарити реальну особу, її потенційні життєві помилки та пороки. Тобто, ми можемо спостерігати, що реальний процес (яким виступають революційні події) трактується з точки зору перемоги, як неминучого явища, що просто не могло не настати, а актори цього процесу з реальних людей зміщаються у площину абстрактних, героїчних постатей, лиш зрідка маючи риси реальних людей, що за ними існували.

Як доказ того, що побудова вказаного наративу у свідомості українського народу має місце, можна зазначити, що «розповідь» про Майдан (який, не зважаючи на наповненість широким діапазоном символів, сам є певним символом) носить чіткі риси гранд-наративу.

- дана історія покликана укорінити несприйняття протиправного насильства з боку державної влади, демонструючи героїчну боротьбу народу проти політичної верхівки, що узурпувала владу – тобто створює систему ціннісних координат, у спрощеній формі доносячи, що є поганим, а що, навпаки, хорошим.

- створення образу «Небесної сотні», як своєрідного ідеалу героїчності та готовності самопожертви заради ідеалів свободи. Це є типовим прикладом увічнювання героїв, створення певного предмету національної гордості.

- підтримка діючої влади, як такої, що перемогла протиправний режим - приклад легітимізації змін не державному рівні.

Важливо додати, що особливістю даного наративу та його сильною стороною, є той факт, що історія, котра передається через розповідача вибудована таким чином, щоб кожна окрема узята людина, могла уявити себе дійовою особою цієї розповіді. При чому зовсім необов'язково, що розповідач сам був безпосереднім учасником подій, оскільки як писав Жан Ліотар, посилаючись на дослідження традицій племені кашинахуа: «...оповідач історії має компетенцію, тільки тому, що він був колись її слухачем. Сьогоднішній слухач через це слухання отримує в потенції таку ж можливість.» [1].

Відповідно будь-яка окрема взята людина може чітко співвіднести втрату інакших сімей до себе, уявляючи себе – на місці загиблих та постраждалих мітингуючих, таким чином вписуючись свідомо у ту парадигму, яка створюється через наратив про Майдан.

Не варто також нехтувати інакшою, не менш важливою, особливістю наративів – їх здатності створити приклад вдалої, або ж невдалої інтеграції окремих індивідів у певні соціальні інститути. Так, до прикладу, пропагована раніше, зокрема, політичною силою «Свобода» максима «Україна – для українців» втрачає свою силу, після смерті Сергія Нігояна (котра отримала широкий резонанс у суспільстві та певного роду ореол героїчності), присутності кримських татарів серед учасників заворушень на Майдан – «майданівців» тощо. Подібна функція наративу має потенцію сприяти інтеграції людей різного етнічного походження у одну, політичну, націю.

Окремо необхідно зосередити увагу на тих соціальних групах, що активно долучаються до процесів поширення та розвитку наративу серед мас. Спільнотами, які сприяють утворенню «розповіді про Майдан», які вже раніше згадувалися, може слугувати широке коло громадських організацій, об'єднань, літературна еліта країни, тощо. Останнє можна проілюструвати появою численних літературних рефлексій, покликаних заново пережити (не у суто фізичному, а у емоційному та психологічному розумінні) трагічні події минулого. Численні збірки лірики, спогадів учасників тих подій, короткі оповідання та фотоальбоми – це лише верхівка айсберга тої кількості матеріалів які будуть поступово з'являтися, по мірі розвитку та еволюції цієї історії у свідомості людей. Важко собі уявити інакшу соціально-політичну подію внутрішнього походження в Україні, яка мала б настільки вражаюче швидкі темпи розвитку. І це, не говорячи вже про те, як багато фахівців різних дотичних до політики сфер, займаються активними дослідженнями та публікаціями на дану тему.

Щоб краще зрозуміти загальні риси наративів, який носять характер «міфу», що створює певний образ в уяві окремого індивіда, можна зупинитися на розгляді різних символів всередині «розповіді про Майдан», які вбирають в себе ряд типових для ситуації ознак, та виступають певними маркерами для потенційного дослідника.

До даних символів належить свідомо змальований негативними відтінками образ бійця «Беркуту», який втілює в собі цілий спектр негативних уявлень про службовця правоохоронних органів; образ «студента-майданівця», досить сильно уніфікований та зведений до одного знаменника, у тому сенсі – що відбувається певна стереотипізація даного образу; безумовно – образ «Небесної Сотні», що включає в себе усіх полеглих протестантів. Саме останній заслуговує особливої уваги, у контексті символу всередині наративу, як певного роду маркеру.

«Небесна сотня» є одним з найяскравіших символів з подій Майдану, певним деперсоніфікованим уявленням про всіх загиблих, кожна окрема особистість якого замінена абстрактною «Сотнею», яка виступає певним узагальненням усіх полеглих протестуючих. Окремо розглядаючи життя та біографії людей, зарахованих до цієї Сотні-символа, можна побачити що увага зацентрована на їхніх пропатріотичних якостях (від любові до творчості Шевченка до поваги до державної символіки, тощо), заявах про небайдужість щодо становища в рідній країні незадовго до від'їзду на Майдан, або численними свідченнями очевидців про численні чесноти, якими ці особи були наділені. Мова не йде про невідповідність реальності цим твердженням, варто скоріше говорити про часткове заміщення реальної картини картинкою-символом. Тобто таким зображенням їх життя, яке б зайвий раз слугувало підсиленням загальної розповіді.

Проте важливо також усвідомлювати, що на цьому розвиток нарративу аж ніяк не зупиняється, а лише розпочинається. Здебільшого це логічно випливає з того, що окрім базової функції створення певної сукупності ціннісних критеріїв та функції створення приклад інтеграції, нарратив все ж не обмежується лише посиланнями на певний період у минулому. З часом нарратив перетворюється з історії про героїчне минуле, сповнене трагізму та боротьби, у певного роду історію-притчу, алегорію боротьби та досягнення певних свобод. Як зазначав Ліотар: «Для простоти ми могли б сказати, що колективність, яка робить з оповідання ключову форму компетенції, всупереч нашим очікуванням, не має потреби в спогадах про своє минуле. Вона знаходить речовину свого соціального зв'язку не тільки в значенні переданих оповідань, але і в самому акті їх розповідання. Референція оповідань може, безумовно, належати минулому часу, але насправді вона завжди сучасна акту "тут і тепер", який щоразу проявляє ефемерну темпоральність, що простирається від "Я чув, що ..." до "Зараз ви почуєте ...» [1]. І мова не обов'язково йде про використання даного нарративу як заклик до активних анти-урядових дій, він також може слугувати певним нагадуванням про боротьбу минулого, що може слугувати прикладом для будь-якого роду політико-соціального руху, метою якого стане виборювання певних свобод. Хоча тут можна вести розмову як про потенційно позитивне, так і викривлене трактування суті нарративу у майбутньому. Перш за все тому, що залежно від змін у суспільстві сенс та значення, його умовне «ядро», може змінюватися, якісно набуваючи нових відтінків та символізму.

Іншим аспектом, що безперечно вплине на розвиток нарративу про події Майдану у майбутньому, є прескриптивна роль нарративу. Нарратив є не лише історією-описом, що створює певну систему переконань та критеріїв, а ще й інструкцією, або ж навіть керівництвом для дій. «Він, отже, здійснює свою компетенцію не тільки в сфері денотативних, які розкривають істину, висловлювань, але також і прескриптивних, що претендують на справедливість. В цьому і полягає суть нарративного знання (звідки виходить його концепт) утримувати разом ту і іншу компетенцію, не кажучи вже про решту.» [1]. Тобто така «розповідь» не лише пояснює реальність через спрощений, прикрашений виклад подій, а й задає вектор для подальшої діяльності, потенційно – формує певну культуру поведінки у суспільстві, задає його дискурс.

Це пов'язано з тим, що нарратив є важливим елементом діалогізму всередині народу, внутрішнім діалогом, покликаним дати на відповідь, що правильно, а що – ні. Розвиток принципів конституціоналізму та свобод, певним чином пов'язаний з існуванням нарративів, оскільки процес діалектизму всередині суспільства відбувається неспинно, або як зазначав Жан Ліотар: «Народ сперечається сам з собою про те, що справедливо, а що ні, точно так само, як спільнота вчених про те, що істинно, а що хибно. Перший накопичує цивільні закони так само, як друга - наукові; перший удосконалює правила свого консенсусу за посередництвом конституційних положень так само, як друга переглядає їх у світлі своїх знань, виробляючи при цьому нові "парадигми"» [1].

Як вже зазначалося, нарратив – є формою знання, котре до того ж виступає певним носієм ціннісних критеріїв та уявлень у суспільстві. «Розповідь-нарратив» завжди відігравав та відіграє досі важливу роль у формуванні загальнолюдської свідомості та національних ідей різних держав. Теоретичні доробки Жана Ліотара у цій сфері досліджень допомагають нам краще розуміти та аналізувати явище нарративного знання. Дуже важливо розуміти та адекватно оцінювати роль, яку нарративи відіграють в історії людства.

Втім необхідно звернути додаткову увагу саме на прояв наративів у політико-соціальному вимірі, дослідити ту роль, яка подібні «історії» відіграють у загальному національно-історичному наративі.

У цьому аспекті наратив має декілька важливих ознак, серед них:

- створення ціннісних координат в суспільстві;
- утворення прикладу інтеграції окремих осіб у суспільство загалом, а також відкриття шляхів інтеграції представників різних етнічних груп у одну, політичну за своїм характером, націю.

- створення сприятливого фундаменту для консолідації нації, її об'єднання в рамках такого наративу;

Історія про Майдан є виразним прикладом соціально-історичного наративу, котрий увібрав у собі події минулого та сучасності, актуалізувавши недавні події та перетворивши їх на міф про героїчну боротьбу. Проте на цьому його роль у формуванні суспільного дискурсу далеко не завершена – у продовж наступних років ми, безперечно, станемо свідками зміни та розвитку даного наративу, його видозміни та адаптування до майбутніх викликів у суспільстві. Це потенційно надасть можливість на «свіжому» прикладі, прослідкувати зміну суспільного бачення тих історичних подій, яку у майбутньому можуть сформулювати той історичний наратив, який об'єднає та зміцнить українське суспільство.

Саме це робить дану тему цікавою для дослідників, відкриваючи шлях для подальшого аналізу та теоретичного осмислення вказаної теми.

Список використаної літератури

9. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lib.ru/CULTURE/LIOTAR/liotar.txt_with-big-pictures.html
10. *Лиотар Ж.-Ф.* Заметка о смыслах «пост»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ruslib.org/books/liotar_zhanfransua/zametka_o_smislah_post-read.html
11. *Лиотар Ж.-Ф.* Феноменология. — Спб., Алетейя, 2001.
12. *Лиотар Ж.* Хайдеггер и «Евреи». — Издательство «Аксиома», Санкт—етербург, 2001.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ НАРРАТИВОВ ЖАНА-ФРАНСУА ЛИОТАРА В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

Грин Евгений

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории
политической науки,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: grin114@gmail.com*

Проанализированы теоретические положения понятия «наратив» в трудах Жана-Франсуа Лиотара. Данная концепция рассмотрена в ее социально-политическом проявлении на примере современной Украины.

Ключевые слова: наратив, дискурс.

**MANIFESTATION FEATURES OF JEAN-FRANCOIS LYOTARD'S NARRATIVES
INSOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE OF MODERN UKRAINE**

EugeneGirin

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of philosophy, department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: gin114@gmail.com*

The theoretical principles of the "narrative" concept is analysed according to the writings of Jean-Francois Lyotard. This concept is considered in its social and political manifestations of the example of modern Ukraine.

Keywords: narrative, discourse.